

semelyik megszállásnak, sem fekete, sem vörös embertelen rendeknek nem lettek cinkosai, sem jellemgyöngeségből, ne adj isten, pénz-, bír- és hírvágyból, sem – meggyőzötven – egyszerű lelki torzulatból, tanulatlan-ságból vagy ostobaságból. Mindig hibátlanul. Így aztán ugyanők nem cinkosai ma újra támadó anakronisztikus fekete indulatoknak, nem fordulhat elő, ez vas törvény. Ők az az egy molekula vastagságú, a fizika törvényei szerint gyöngé, látszólag pillanatok alatt átszakítható gát, amely köztünk, az ország és az ember legalja indulatait-tulajdonságait mozgató ferream között áll, véd, biztonsággal, mintha titáni ereje volna. És Mészöly.

A BALLADA abba a rendbe illeszkedik, mely az elmúlt négy-öt évben új emeletet húzott a mű megállás nélkül rakott építményére. Szerkezetét tekintve ez építmény azték lépcsős piramis lehetne, ha nem úgy volna, hogy minden egyes lépcsősor felett egy szélesebb sík következik. Fejjel lefelé fordított, a legfelső síkjára állított piramis. Így aztán nincs is korlátja az egymásra épülő síkok számának-méretének. Új, eddig nem ismert magaslát. Ha mi, olvasók munkát fektetünk bele, hogy meghódítsuk, ha nagy fáradsággal megtanuljuk a ritkult magaslati levegőt szívni, ha időt, erőfeszítést szánunk rá, ha felkészülünk élelemmel és felszereléssel, akkor fent a síkon lélegzetelállító látványban lesz részünk.

Lengyel Péter

PÉLDABESZÉD A TEHETSÉG ÖNISMERETÉRŐL

Grendel Lajos: Szakítások
Madách, 1989. 238 oldal, 50 Ft

Grendel Lajos: Thészeusz és a fekete özvegy
Madách, 1991. 196 oldal

Grendel Lajos jelentkezését a magyar kritikai közvélemény egy évtizeddel ezelőtt nagy lelkesedéssel fogadta; egy jelentős, modern prózaíró-tehetség felbukkanása a kisebbségi

magyar kultúra legsivárabb területén, a Felvidéken, önértékén túl szimbolikus értéket is hordozott. A bírálók hajlottak arra, hogy Grendel munkáit a magyar próza föllendülésének összefolyamatában szemléljék, s a stílári újítók, elsősorban Esterházy Péter mellett jelöljék ki a helyét.

Kétlem, hogy az ilyen visszatekintő, történeti jellegű helykijelölés testre szabott feladata volna a kortárs irodalombírálatnak. Kétlem továbbá azt is, hogy a közös nyelvi, irodalmi és történelmi hagyományok ellenére hosszú évtizedek társadalmi különfejlődése ne végezné el a maga távolító, szakító munkáját, kétlem, hogy a mai magyar irodalmi civilizáció egy, homogén civilizáció volna.

Ezeknél az általános kételyeknél fontosabb ezúttal, hogy Grendel Lajos azóta befutott pályája véleményem szerint a *fenti* várakozásokat nem igazolta – más irányt vett. Nem az eredeti, új formai vízió és találékonyság jellemzi, hanem a konvencionálisabb szerkezetű, de ugyanakkor bőségevel és gazdagságával a mai magyar prózában ritkasáértékű történetmondás. Újabb műveiben a kísérletező, költői elemekkel dúltott próza helyén inkább a virtuális elbeszélést találjuk. Kevesebbet foglalkozik műve architektúrájával és konstrukciójával, s többet a fabulával, az anekdotával. Amikor felismeri tehetsége voltaképpen természetét, akkor nem kíván metafizikai súlyt és költői könnyűséget kölcsönözni történeteinek, nem alkot stilizált világot, ahová olvasóit magával ragadhatná; fontosabb számára a közös tapasztalat, amely összefűzi olvasóival, meghagyva őket önkörükben. Kevesbé világot alkotó, mint inkább a világot ábrázoló író. Kevesbé idealista, mint inkább realista. Regényei társadalomtörténeti tanúságot tesznek, történelmi leckét adnak, ráismertetnek a csehszlovákiai magyar értelmiségi világra, vagy megismertetnek vele. Ez nem szükségszerű feladata az irodalomnak, de lehet feladata; Grendel közelebbi rokonságba kerül cseh vagy természet német prózaírókkal, mint magyar pályatársaival. Grendel munkássága a mai magyar prózaírodalomban valami megvalósítatlanra és betöltetlenre mutat rá, arra, hogy honi szépliteratúránk szerkezetéből jobbadán hiányoznak azok a komoly, színvonalas, előfeltevés nélküli művek, amelyekből „saját” történeteinkre, törté-

netünkre ismerhetnénk rá, mi, olvasók, amelyek – hogy egy a német kulturális színpadon szinte közhellyé vált kifejezéssel éljek – a történelmünkkel, múltunkkal való megbirkózásban (a „Bewältigung der Vergangenheit”-ben) nyújthatnának segédkezet.

A SZAKÍTÁSOK-nak és a THÉSZEUSZ-nak, Grendel Lajos két utolsó regényének története laza kapcsolatban áll egymással, az utóbbi főhőse, Szemere Ákos, az előbbinek is egyik középponti alakja. Mindkét regény szlovákiai magyar értelmiségiek, az első fiatalok, a második középkorúak magánéletét tárgyalja. A SZAKÍTÁSOK egy baráti kör története, melyet az ifjúság közös élményei tartanak össze, és az elmúló ifjúság családi, szerelmi, karrier- és karakterpróbái szakítanak szét. Az elmosódott körvonalú fiatal arcokból végleges vonások rajzolódnak ki.

Nagyon finom ebben a társadalmi regényben, hogy a társadalom nincs mindig és mindenütt jelen, hogy nem lehet ujjal mutatni rá, mint minden nyomorúság okozójára. Az ilyenfajta determinizmusnak nagy ára lenne a jellemek bábszerűvé válása, valamifajta morálisán is kétes általános gyengeség, melyben akkor hőseivel együtt a szerző is osztozna. Grendel a hetvenes évek fiataljainak életéről szólva tulajdonképpen alig szól a szlovákiai magyar élet két pillérééről, a diktatórikus berendezkedésről és a türelmetlenül kezelt kisebbségi létről: hősei beszélgetéseinek nem témája ez. Igaz, szinte mellékesen, a társaság egyik házaspár tagjáról kiderül, hogy konformista asszimiláció mellett döntenek, gyermeküket nem magyar iskolába íratják, és ez visszatetszést kelt. Am magának az eseménynek a tartalmánál fontosabb, hogy kínos incidensként élük át, „mert a magyarságukra vonatkozó kérdésekről viszonylag ritkán beszéltek, s ha igen, az is megmaradt az érzelmesség és néhány romantikus közhely határára közel” (141. o.). Van valami rendkívüli szűkössége a hősök életkére, valami elfedettsége alapvető problémáiknak, melyek korlátozzák az életre bátor és az életre gyáva figurákat is, a konformistákat és a viszonylag függetleneket is, de erre éppenséggel a mozdíthatatlan állapot egykedvű életfeltételnek tekintése s ebből következő némasága utal.

Utal – ebben a generációban. Mert magának a regénynek a szemhatárát kitágítja a hősök

apáinak története. Ez a nemzedék még nem néma, mert neki kellett adaptálódnia. Még szüntelenül magyarazza magát. Az ő életükben az állapotok nem mozdíthatatlanok voltak, hanem fenekestül felfordultak. Négy különböző államban éltek, a Monarchiában, a két világháború közötti Csehszlovákiában, Monsignore dr. Tišo szlovák államában és egy rövid átmenet – ha tetszik, még egy lehetőség – után az új, kommunista Csehszlovákiában, miközben el sem mozdultak lakóhelyükről. Grendel típusokat rajzol: Szemere Ákos apja belemakacsolódik a „tartásba”, a magyar úriember viselkedési formáinak ápolásába, a történelmi osztály gögös rangörzésebe; fivére józan, köpönyegforgató karrierrista, belép a pártba, „reszlovakizál”, menü bátyja családját is; Pálóczi András apjának politikai lojalitása mögött egy anarchista és bohém másik lélek rejtőzködik.

Az apák történetét a fiúk beszélik el, s ez az ő „szocializációjuk” története is: fokozatosan kétségessé válik az a minta, amelyet maguk előtt látnak, vagyis felnőnek. Az őszintétlen, következetlen, zilált polgári – azaz politikai, nemzeti, nemzetiségi – önértelmezés helyére azonban nem másilyen polgári önértelmezés kerül, hanem semmilyen; az alattvalóvá válás folyamata befejeződik, annál inkább, minél öntudatlanabbul.

Szemere elszereti Pálóczi feleségét, Pálóczi a csapást nem tudja kiheverni, és különböző szerencsétlen életkísérletek után végül is öngyilkos lesz. Ez a SZAKÍTÁSOK alaptörténete s történeteinek kerete. Mert a regény, amely az öngyilkosság hírülvételével kezdődik, s visszafelé bontja ki az eseményeket, sok- és gazdag szálú: a családi házak említett narratívja mellett beleszövődik Pálóczi házasságának, Szemere első házasságának története, Pálóczi kalandjaié, a mellékszereplők élettörténetei – mindez bőséges, epikus áradással, s ugyanakkor gazdaságosan, mindig a két főhős, egy erősebb és egy gyöngébb karakter páros arcképének szolgálatában. A meseszöveget szélein sem halványulnak és vékonyulnak a szálak, mintegy igazolva a hagyományos regény közhelyszerű és mégis jelentékeny igazságát, hogy minden ember élete kész regény. Aki emitt epizodista, egy másik történetben főhős lehet. Végtelen számú történet van, s mindegyik megírásra vár.

A regény történetmondásának ez a hangsúlyozott esetlegessége – a történetek garmadájának kitalálására képes frók műveinek jellegzetes vonása – tálalta a folytatás lehetőségét, regényciklus alkotását. A THÉSZEUSZ ÉS A FEKETE ÖZVEGY valóban a SZAKÍTÁSOK-ban meglévő lehetőséget akarja kiaknázni, Szemere Ákos történetét folytatja több mint egy évtizeddel később, amikor új házassága is tönkremegy. Vidéki kutatómunkája során összekerül egy hiszténikus asszonnyal, s hozzáköltözik. Ahogy az előző regényben Pálóczi élete, itt az övé omlik össze, s végül agyvérzés bénítja meg s változtatja tehetetlen bábbá.

A THÉSZEUSZ azonban korántsem olyan sikerült regény, mint elődje, s ennek számos oka közül talán a legfontosabb, hogy Grendel – úgy látszik – elbizonytalanodott saját tehetőségének természetét illetőleg. Valami pótlólagos mélységet akar adni a mindennapi történetnek, az életkór jelentéktelenségéért ironikus költészettel akarja kárpótolni magát és olvasóit, s ennek érdekében egy a modern prózában gyakran kipróbált s eredményre ösztintén részben igen ritkán vezető fogást alkalmaz: rászabja a prózai történetet egy mitikus történetre, ez esetben Thészeuszéra, Ariadnéra és a Minótauroszerára, belekombinálva még az isteni küldött, Hermész alakját is. Az analógia azonban túlbonyolított, ismételten kifordított, a felismerhetetlenségig átértelmezett; a regény tehertétele.

A második tehertétel abból származik, hogy Grendel ezúttal a nyilvános életet is fel akarja idézni, hősének pozsonyi, tudományos intézeti működését, a „fekete özvegy” kisvárosi, hivatali ténykedéseit. Nem követte tehát a SZAKÍTÁSOK beszédes hallgatását erről a szféráról, vagy peremfeltételként való kezelését. Meglehet, azért, mert az itt már középkorú hős pozíciója lényegiben hozzátartozik karakteréhez, mint a fiatal emberek karakteréhez unalmas és végtelenül megszorított esélyeik arra, hogy vigyék valamire. Bárhogy legyen is, Grendel e világ ábrázolásában karikatúrába téved, méghozzá lapos karikatúrába (kényszerített tudományos téma, karrierista főnök stb.) – az ironikus mítosznak nyilván ezt kellene ellensúlyoznia.

A harmadik tehertétel maguknak a történeteknek a kezelése. Kétségtelen, hogy

Grendel történeteiben van valami hajlam az extremitásra. A SZAKÍTÁSOK-ban Pálóczi viszonya gimnazista tanítványával, sőt az ő egész tévelygése feleségével való szakítása után sajátos zaklatottság nyomait viseli. Szemere első feleségének túlhajszolt büntudata apósa halála miatt s ebből következő vallásos színezetű szigorú szexuális elzárkózása is különös szertelenség. Ezek azonban egzalált történetek és nem a történetek egzalációi. Az elzárkózás motívumának megismétlődése a fekete özvegnél, aki az érzéki csáberó minden fogását megvalósítja, amit csak a kisvárosi képzelet mozgósítani tud, mindaddig, amíg meg nem fogan, utána pedig teljességgel megvonja kedvezéseit, nos, ez inkább parodisztikus, stilizált elbeszélő modorhoz illik, mint a regény alaprétégeiben megőrzött realisztikushoz.

A negyedik tehertétel az, hogy Grendel – úgy tűnik – e regényében lektűrigenyeknek tesz engedményt. Ahogyan a nagy sikerű filmek folytatásaiban általában fölerősítik a siker vélt elemeit, s ezáltal elvétik a sikert, úgy itt is Szemerének a SZAKÍTÁSOK-ban teljességgel helyénvaló kicsapongásai szórakoztató öncéllá válnak.

Thészeusz-Szemere „Hermésznek” az intézeti főnök által is szorgalmazott megbízásából vállalni kényszerül a labirintusba való bemelegkedést, s egy kisvárosi „pozitív hős”, egy fontos beosztásokban tevékenykedő egykori állítólagos antifasiszta, a Minótauros életének történelmi feltárását. (Hermész távirata: „Minótauroszt már nem a régi. Stop. Megjavult. Stop. Minótaurosztban az ember kerekedett felül és a javunkat akarja. Stop. Minden ellenkező híresztelés ellenséges propaganda. Stop.”) Az érdemes férfiú mostohalányának, a fekete özvegynek (Ariadnénak) segítségével legombolyítja e kiskirály valódi történetét, és kiderül szörnyeteg volta. E hatalmaskodó, mostohalányába szerelmes, vejét halálba kergető figura történetében ott van Grendel minden elbeszélő érénye. Megismétlődik a SZAKÍTÁSOK szerencsés fogása, hogy az előző nemzedékre hárítja a történelmi tapasztalatot, a poliükai elköteleződést.

Ám ez a nagyszerű történet csak egy a THÉSZEUSZ-regény rétegei közül. Mindaz, amit tehertételként soroltam fel, önálló s egymáshoz nem illő rétegeket alkot. E kiegyen-

súlyozatlan, diszharmonikus kísérlet után Grendel Lajostól a SZAKÍTÁSOK valódi folytatását várom.

Radnóti Sándor

ISAAC BASHEVIS SINGER: SZERELEM ÉS SZÁMÚZETÉS

Fordította Mészáros György
Gondolat, 1991. 396 oldal, 288 Ft

Singer életművének legnagyobb összefüggő része az önéletrajza. Emlékirataiban két kötetig jutott el, s bennük a harmincas évek közepéig, mikor ő maga alig múlt harminc. Az első könyv, az *IN MY FATHER COURT* (APÁM BÍRÓSÁGÁN), amely 1962-ben jelent meg Amerikában, a korai gyermekkort idézi föl, a második – 1984-ben adták ki –, az immár magyarul is olvasható *SZERELEM ÉS SZÁMÚZETÉS* az ifjú és a felnőtt emlékei.

Singer, aki novelláival s bennük egyszerű és pompásan leíró stílusával sugallni szokott, sejtetni *falak* közötti életeket, most változtat a módszeren, és föl szabadítja gondolatait. Régóta gyöttrő kérdésekre keresi a választ szenvedés és teremtés körül. A kérdéseket a hányattatás, a pogromok, a kiválasztottság, az évezredek tapasztalatok ébresztik, melyek láthatatlanul dolgoznak benne. Az önéletrajz műfaja segítség Singer számára, hogy visszatekintve elgondolkodjék. Gyermekként szerzett impressziók, elkapott beszélgetések szolgálnak kiinduló alapul, melyeket akkor még alig érthetett; leírva a múltat, és így még egyszer átélve, minden világossá lesz. Háborúk, családok, szélhámosok: „*mindentennek ez az átkozott száműzetés az oka*”. Élményei alapján készíti Singer tablót az ő Lengyelországról, a kelet-európai zsidóság egyik otthonáról, amely évszázadok alatt alakította ki a *jiddis világot*. Chagalli képet fest a stetlről, a jellegzetes kisvárosról, a múltat őrző pajeszos-kaftános hívőivel, Talmud-tudósaival és jesivanövendékeivel, a mindennapos temetési menetekkel, szerelmekkel, gondokkal. Singer ezt a képet

viszi magával életében és elbeszélésében is, tovább a nagyvárosba, Varsóba, és onnan is tovább, New Yorkba. A helyszín változhat, de a poggyász örök.

Így hurcolja magával a stetlből a zsidók kérdéseit a létéről. Toprengésének útja a beszélgetés, a társalgás a Teremtővel. A gondolatok egykor örvényként ragadták magukkal a még kezdő novellistát, de a visszaemlékezések idős alkotója már saját polemizáló természetét rajzolja ki. Mint regényhős száll örökös vitába Istennel. Jób módjára lázadzik ellene, de soha nem rugaszkodik el tőle, mert hit és hagyomány köti; az Iró alakja mintává változik, a modern korban élő, galíciai kisvárosi zsidók modelljévé: „*Gyakran háborogtam dühöngve Isten ellen, de soha nem tagadtam meg, hittem léteben.*” Érthető, hogy tiltakozott Singer, hiszen az 1930-as években járában mozgolódott a világ. Sztálinok, Hitlerrek uralták a színt.

Önéletrajz ez a mű, de benne az Iró beszél, eszköze pedig a *történelemfestés*. Nem éles kontúrú képet kapunk egy időszakról, hanem reflexiókat, élményt és valóságot elegyítve sajátosan tisztán, egyszerű stílusban. Időrendet követ, a környezetet adja vissza igazi vagy olykor átalakított szereplőkkel, s közben előbukkan a magánélet is, előbukkannak a szerelem pillanatai. Singer, könyvcímének két szavával – *szerelem és száműzetés* –, két pillérre építette föl memoárját, belefoglalva lebegéseit hit és nem hit, szerelem és egyedüllét között: „*Nem tudtam együtt élni Istennel, de nélküle sem. Nem hittem a házasság intézményében, de az agglégényi magányt sem bírtam.*” Mindemögött az örök keresést, hányódást érezzük. És ezt drámaian igazolja a kivándorlás és szorongásos, hű leírása, a szétszóratás második pillanata, még ha a történelem kényszere diktálta is az exiliumot. Itt Singer hangja kissé panaszosra vált – a szubjektív hang is része a visszatekintésnek –, New York már nem a stetl, a számára meghitt levegő. Ezért adta e fejezetnek ezt a címet: *EGY FÉRFI ELVÉSZ AMERIKÁBAN*. Műveinek – köztük e könyvnek is – a sikere látszólag nem ezt bizonyítja, hiszen ő nem tűnt el, tud róla a világ. De az emlékek során át kitetszik, hogy a lélek elveszített valamit, örökre. Azokban az időkben, amikor „*a Tóra himent a divatból*”.